

**ULOGA I ZNAČAJ VANNASTAVNIH AKTIVNOSTI ZA
UČENIKE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU**

**THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF EXTRA-CURRICULAR
ACTIVITIES FOR STUDENTS WITH DEVELOPMENTAL
DIFFICULTIES**

Edin Mujkanović, Mersiha Šahinbegović

JU Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja Kantona Sarajevo,
Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

U radu su predstavljene vannastavne aktivnosti učenika u svim osnovnim i srednjim školama Kantona Sarajevo. Autori iznose podatke o nazivima aktivnosti, broju učenika koji su uključeni u ovaj vid odgojno-obrazovnog rada s posebnim osvrtom na uključenost učenika s teškoćama u razvoju. Cilj rada je prezentirati ulogu i značaj vannastavnih aktivnosti za učenike kao pozitivan i dobar primjer provođenja slobodnog vremena, koje, pritom, trebaju biti dostupne i prilagođene potrebama i interesovanjima svakog djeteta u našim školama. Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja Kantona Sarajevo u tom smislu pravi iskorak. Donošenjem dokumenta *Opća metodologija o registraciji vannastavnih i posebnih programa* ciljano i sistemski djeluje, prilagođavajući vannastavne aktivnosti podjednako svim učenicima. U zaključnim razmatranjima autori ističu kako vannastavne aktivnosti u školama nisu u dovoljnoj mjeri dostupne učenicima s teškoćama u razvoju. U skladu s time preporučuju i adekvatna rješenja za njihovo uključivanje u sve vannastavne aktivnosti shodno djetetovim mogućnostima.

Ključne riječi: vannastavne aktivnosti, djeca s teškoćama u razvoju, inkluzija.

ABSTRACT

The paper presents the extracurricular activities of students in all primary and secondary schools of Sarajevo Canton. The authors present the data with the names of the activities, the number of students who are involved in this type of educational work with special reference to the involvement of students with developmental disabilities. The goal of the work is to present the role and significance of extracurricular activities for students as a positive and good example of spending free time, which, at the same time, should be available and adapted to the needs and interests of every child in our schools. Pre-University Education Institute of Sarajevo Canton is making a step forward in this sense. Adopting the General Methodology document on the registration of extracurricular and special programs works in a targeted and systematic way, adapting extracurricular activities equally to all students. In the concluding remarks, the authors point out that extracurricular activities in schools are not sufficiently accessible to students with developmental disabilities. Accordingly, they also recommend adequate solutions for their inclusion in all extracurricular activities according to the child's capabilities.

Keywords: extracurricular activities, children with developmental disabilities, inclusion.

UVOD

Sve aktivnosti izvan okvira nastave koje podrazumijevaju slobodno vrijeme učenika u kojem mogu da iskažu svoje afinitete i kreativnost uz vodstvo odgovorne osobe jednim imenom nazivamo vannastavne aktivnosti. *Odvijaju se izvan školskog programa i namijenjene su dodatnom obrazovanju i razvoju djece i mladih. To mogu biti različite vrste aktivnosti kao što su sportske, kulturne, umjetničke, naučne ili društvene aktivnosti koje nisu obavezne za učenike, ali imaju pozitivan uticaj na njihov rast i razvoj.* Previšić (2000: 405) navodi da slobodno vrijeme predstavlja ukupnost vremena, stanja i aktivnosti koje nisu uslovljene biološkom, socijalnom ili profesionalnom potrebom, što potvrđuje činjenicu da je to vrijeme lišeno bilo kakve obaveze ili nužde. „To je vrijeme koje čovjek koristi za odmor, zabavu, sticanje novih iskustava i kulturno bogaćenje“ (Rosić, 2005:67).

Vannastavne aktivnosti učenik bira prema svojim ličnim afinitetima i željama, dobar su primjer provođenja slobodnog vremena i trebalo bi da budu dostupne svakom djetetu. Kroz njih se učenici osjećaju motiviraniji, slobodniji, imaju priliku otkriti i iskazati svoje talente. Sposobnost samostalnog donošenja odluka, ali isto tako i sposobnost rješavanja problema timskim radom i radom u grupi su karakteristike koje nastojimo razviti kod učenika. Aktivnosti koje svojim oblikom i djelovanjem najbolje pogoduju razvijanju tih učeničkih karakteristika su vannastavne aktivnosti (Šiljković i sar, 2007). Vannastavne aktivnosti se organiziraju „...radi pravovremenog otkrivanja, usmjeravanja i razvijanja individualnih sposobnosti, sklonosti i talenta, aktivnog odmora, igre i razonode te na taj način uspješnijeg uključivanja u društveni i kulturni život sredine u kojoj žive“ (Puževski 2000: 114). Rezultati istraživanja pokazuju da učenici koji učestvuju u vannastavnim aktivnostima osjećaju daleko veću povezanost sa školom i postižu bolje uspjehe i postignuća.

Škola je u obavezi da učenicima ponudi sadržaje kojima će kvalitetno ispuniti svoje slobodno vrijeme, a to se najčešće postiže organizacijom vannastavnih aktivnosti. One predstavljaju neposredni odgojno-obrazovni oblik rada koji se za svaku školsku godinu planira i organizira u sklopu školskog kurikulumu. Osmišljava ih učitelj/nastavnik-voditelj aktivnosti, koji posjeduje kompetencije za svrsishodno provođenje u okruženju i realizaciju planiranih aktivnosti u okviru određene vannastavne aktivnosti. Iz ponude vannastavnih aktivnosti različitih odgojno-obrazovnih područja učenici biraju aktivnosti prema svojim interesima, motivaciji i sklonosti prema određenom odgojno-obrazovnom području. Vannastavne aktivnosti brinu o različitim razvojnim potrebama učenika kao što su njihov osjećaj za moralne vrijednosti i stavove, vještine i kreativnost. Učešćem u vannastavnim aktivnostima učenici uče komunicirati, saradivati s drugim učenicima, te obogaćuju svoje životno iskustvo. Ako se učenicima pruži prilika za učešće u vannastavnim aktivnostima, steći će iskustvo u planiranju programa i vođenju, čime im je omogućeno da otkrivaju i razvijaju svoje potencijale.

Značaj vannastavnih aktivnosti ogleda se u:

1. jačanju učenja u učionici i omogućavanje učenicima da primijene svoje znanja i vještine u praksi;
2. olakšavanju podučavanja određenih vještina i usađivanju određene vrijednosti koje mogu predstavljati poteškoće postavljene u formalnoj učionici;
3. unapređenju razvoja učenika širenjem njihovih interesa, razvijanje njihovih potencijala i pružanje mogućnosti za formiranje karaktera i obuka vodstva;
4. unapređenju društvenog razvoja učenika nudeći prilike za širenje društvenih iskustava, prakticiranje društvenih vještina i internacionalizaciji moralnih i društvenih vrijednosti; i
5. činjenju školskog života izazovnijim i zanimljivijim.

Snažan vannastavni program često je najvažnija prednost škole jer, s jedne strane, šalje poruku da škola cijeni vrijeme i trud učenika izvan učionice, a s druge strane, pomaže poboljšati angažman učenika i vrijeme koje provodi u školi, kao i povećati zadovoljstvo roditelja njihovim obrazovanjem.

Mladi koji ne znaju kako kvalitetno ispuniti svoje slobodno vrijeme, često razvijaju devijantna ponašanja. Djecu treba pripremiti za svijet tako da znaju samostalno donositi odluke i oduprijeti se raznim negativnim uticajima (Antovska i Kostov, 2016).

Shematski prikaz - Ishodi vannastavnih aktivnosti

Ishodi kojima se obogaćuju djeca kroz vannastavne aktivnosti su: sticanje novih znanja, komunikacija i empatija, fokus i rješavanje problema, timski rad, kolaboracija, vođenje, razvijanje samopouzdanja, razvijanje inicijative, odnosno poduzetničkog karaktera, kreativnost i inovativnost.

Vannastavne aktivnosti svih odgojno-obrazovnih područja opisane su ishodima učenja:

- Ishodi učenja opisani u jezično-komunikacijskom i umjetničkom području naglašavaju razvoj govornih sposobnosti, njegovanje dijalekta, razvoj fine motorike ruku, razvoj stvaralaštva te vještine oblikovanja i praktičnog rada, usvajanje vokalnih tehnika i drugo.
- Matematičko područje naglašava vještine računanja i izvođenja računskih operacija, razvoj pažnje i koncentracije, logičkog razmišljanja i zaključivanja, vještine mjerenja, točnosti i analize podataka.
- Ishodi učenja prirodnog područja su usmjereni na razvoj interesa za prirodu i njeno očuvanje, upoznavanje biljnih i životinjskih vrsta, razvoj ekološke svijesti i provođenje eksperimenata.
- Tehničko i informatičko područje naglašava vještine rukovanja različitim alatima i radom, korištenje različitih medija i programa, razvoj logičkog mišljenja i rješavanje problemskih zadataka.
- Ishodi društveno-humanističkog područja ističu važnost razvoja humanosti, upoznavanje s kulturnom i historijskom baštinom zavičaja, korištenje historijskih izvora i analiziranje uzročno-posljedičnih veza.
- Tjelesno i zdravstveno područje naglašava razvoj motoričkih i funkcionalnih sposobnosti, aerobne izdržljivosti, usavršavanje elemenata različitih igara, poboljšanje vještine koordinacije i brzine, uticaj na unapređenje zdravlja učenika i mnoge druge (NOK, 2011: 18).

Općenito, kada govorimo o motivaciji vezanoj za prihvatanje i učešće u vannastavnim aktivnostima javljaju se dvije tipologije: intrinzična i ekstrinzična motivacija. Prva vrsta motivacije se rađa u samom biću učenika, tj. jer voli određeni sport, jer želi poboljšati neki aspekt određenog predmeta, jer im je to zabavno itd. Drugi tip motivacije uzrokovan je reakcijama drugih u odnosu na te aktivnosti. Mnogi učenici se prijavljuju na vannastavne aktivnosti zbog društvenog pritiska grupe prijatelja ili zbog „mode ili trenda“ u različitim područjima. Primjer prve opcije mogu biti plesne ili sportske aktivnosti, koje zajedno pohađaju grupe prijatelja, dok primjeri „pomodnih“ ili „trendovskih“ vannastavnih aktivnosti mogu uključivati robotiku ili programiranje.

S druge strane, kada su u pitanju djeca s teškoćama u razvoju, često se motivacija, bilo intrinzična ili ekstrinzična, zanemaruje. Fernandez i sar. (2018) opisali su tri prepreke učešća u vannastavnim aktivnostima kada su u pitanju djeca s teškoćama u razvoju – ograničen izbor aktivnosti u zajednici, prošla negativna iskustva te visok nivo

uspješnosti koji se od djeteta očekuje u određenim aktivnostima. Evans i sar. (2017) ističu važnost prilagođavanja aktivnosti na djetetove sposobnosti, a ne na djetetovu teškoću. Nekada zbog teškoće koju dijete ima i nije u mogućnosti da bude aktivan član grupe, npr. dijete s motoričkim smetnjama koje želi da trenira košarku, ili uključivanje djeteta s govorno-jezičkim teškoćama u recitatorsku sekciju. Ipak, i za jedno i za drugo dijete može se kreirati odgovarajuća uloga u željenoj vannastavnoj aktivnosti da se osjeća kao važan član ove grupe. Naglasak se često stavlja na dobrobiti njihove uključenosti u terapijske aktivnosti i programe (Levitt, 1991, Schleien, i sur., 1993, Schleien, i sur., 1997, prema Mactavish i Schleien, 1998). Djeca s teškoćama u razvoju predstavljaju najosjetljiviju društvenu skupinu, a pitanje njihova kvalitetna i svrhovita provođenja slobodnog vremena nikako ne smije biti zanemareno. Hodge i Runswick-Cole (2013) ističu da aktivnosti koje se realiziraju učesnicima pružaju brojne mogućnosti za socijalizaciju, stvaralačko potvrđivanje ličnosti i razvoj pojedinca, ali je važno ne zaboraviti da one pružaju i priliku za odmor i razonodu što je posebno važno kada su u pitanju djeca s teškoćama u razvoju. Prema Maltar i Doutlik (2021) jedan od istaknutijih imperativa u odgojno-obrazovnim sistemima 21. stoljeća predstavlja i inkluzija, stoga intelektualne, senzorne, tjelesne i emocionalne teškoće kod učenika ne bi trebale predstavljati prepreku za uključivanje učenika u vannastavne aktivnosti, odnosno za ravnopravno učešće učenika s teškoćama u razvoju u cjelokupnom odgojno-obrazovnom radu u školi. Dobrovoljnim učešćem učenika u vannastavnim aktivnostima mogu se nadoknaditi one potrebe učenika koje redovna nastava nije u mogućnosti zadovoljiti te se u većoj mjeri može individualno i individualizirano pristupiti svakom učeniku. Pritom treba uzeti u obzir mogućnosti, potrebe i interese učenika s teškoćama u razvoju te im osigurati potrebne uslove.

Koristi od uključivanja učenika s teškoćama u vannastavne aktivnosti su ogromne i predmet su brojnih istraživanja. Sivan (2006) ističe da je kvalitet provođenja slobodnog vremena važan dio obrazovanja ako se obrazovanje posmatra kao cjeloživotni proces, a ne kao proces isključivo vezan uz školovanje. Prema Sekhri (2019) učešće učenika s teškoćama u razvoju u sportskim i kulturnim vannastavnim aktivnostima i programima, pospješuje fizičku, emocionalnu i socijalnu dobrobit i mogu napraviti veliku razliku u životu djece s teškoćama. Ove aktivnosti mogu poboljšati učenje, nudeći učenicima načine da se izraze i istraže svoje unutarnje potencijale.

Brojne su koristi vannastavnih aktivnosti za učenike s teškoćama u razvoju:

- omogućuju razvoj socijalnih vještina u društvu s vršnjacima, poboljšavaju komunikaciju i uspostavu jačih prijateljskih veza. Interakcija s drugima u okviru vannastavnih aktivnosti po pravilu je manje strukturirana i opuštenija;
- nude raznolikost učenja i omogućuju učenicima da istraže područja koja ih posebno zanimaju, otkrivajući svoje interese i talente koji se ne moraju nužno poklapati s akademskim predmetima što pomaže u jačanju samopouzdanja i motivacije za učenje;

- uključuju fizičku aktivnost i razvoj motoričkih vještina što je takođe korisno za učenike koji imaju poteškoće s finom ili grubom motorikom. Kroz sportske ili ple-sne aktivnosti učenici razvijaju koordinaciju, ravnotežu i motoričku kontrolu;
- pružaju platformu za istraživanje i razvijanje njihovih kreativnih sposobnosti;
- razvijaju svoje samopouzdanje i samopoštovanje kroz jačanje osjećaja postignuća i prihvatanja od strane vršnjaka i voditelja aktivnosti što ima pozitivan uticaj na njihovu sliku o sebi i motivaciju za daljnji napredak.

Važno je da vannastavne aktivnosti budu prilagođene potrebama i interesima učenika s teškoćama u razvoju te da im se pruži odgovarajuća podrška i smjernice tokom učešća. U saradnji s drugim učenicima, nastavnicima, stručnjacima i roditeljima, vannastavne aktivnosti su svakako izuzetno koristan način podrške cjelokupnom razvoju učenika s teškoćama o čemu se vodi računa unutar Instituta za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja Kantona Sarajevo (u daljem tekstu Institut). Djelatnost sektora za vannastavne i posebne programe u sklopu Instituta ogleda se u izradi, inoviranju, provođenju i evaluiranju vannastavnih i posebnih programa s ciljem postizanja cjelovitog razvoja svih učenika, pa tako i učenika s teškoćama u razvoju. Institut u tom smislu pravi iskorak na način da donošenjem dokumenta Opća metodologija o registraciji vannastavnih i posebnih programa ciljano i sistemski djeluje, prilagođavajući vannastavne aktivnosti podjednako svim učenicima.

METODOLOŠKI OKVIR

Predmet istraživanja

Vannastavne aktivnosti odvijaju se unutar škole, u slobodno vrijeme učenika i izvan nastave. Karakteristika vannastavnih aktivnosti, koja ih razlikuju od nastave, organizacijski gledano je djelovanje koje se ne odvija u razredima, već u posebno formiranim skupinama često organiziranim po srodnosti ili stručno sadržajnoj povezanosti. Svrha je vannastavnih aktivnosti da potiču učenike na stvaralaštvo, sticanje znanja i umijeća prema njihovim individualnim interesima i sposobnostima pružajući im veću autonomiju u izboru same aktivnosti. Specifičnostima svoga djelovanja vannastavne aktivnosti odličan su oblik socijalizacije učenika.

Predmet istraživanja su vannastavne aktivnosti učenika osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo s posebnim osvrtom na učešće učenika s teškoćama u razvoju u vannastavnim aktivnostima. Svako dijete, svaki učenika ima pravo na jednake uslove kako u socijalnom okruženju tako i odgojno-obrazovnom sistemu. Istraživanje je, u jednom svom segmentu putem studije dokumentacije, bilo usmjereno na analiziranje ponude i dostupnosti vannastavnih aktivnosti učenicima s teškoćama u razvoju.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je na temelju dobivenih podataka analizirati vrstu i obim vannastavnih aktivnosti sarajevskih osnovnih i srednjih škola te ispitati nivo uključenosti učenika s teškoćama u ovaj oblik odgojno-obrazovnog rada.

Zadaci istraživanja

Na osnovu jasno definiranog predmeta i cilja istraživanja postavljeni su sljedeći zadaci:

1. Ispitati i analizirati zastupljenost vannastavnih aktivnosti u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo;
2. Ispitati i analizirati nivo uključenosti učenika s teškoćama u vannastavnim aktivnostima u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo;
3. Analizirati prijedloge i sugestije vezane za unapređenje vannastavnih aktivnosti.

Uzorak

Prikupljeni su podaci o vannastavnim aktivnostima javnih ustanova osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo na način da je svaka od navedenih ustanova JU Institutu za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja Kantona Sarajevo dostavila tabelarni pregled vannastavnih aktivnosti koje se u njihovoj ustanovi realiziraju tokom školske 2022/2023. godine. U okviru tabelarnog pregleda naveden je podatak o broju i nazivu vannastavnih aktivnosti, broju grupa i učenika te sedmičnom i godišnjem fondu realiziranih sati. Istraživanjem je obuhvaćeno 65 osnovnih i 35 srednjih škola javnih ustanova Kantona Sarajevo. Ujedno su škole kroz Google obrazac kreiran od strane Instituta dostavile podatke o broju učenika s teškoćama u razvoju, broju učenika s teškoćama koji su uključeni u neku od vannastavnih aktivnosti koje se realiziraju u njihovoj ustanovi, nazivu tih aktivnosti kao i prijedloge za unapređenje vannastavnih aktivnosti za sve učenike.

REZULTATI

Vannastavne aktivnosti u osnovnim i srednjim školama

Dobijeni podaci o vannastavnim aktivnostima u osnovnim i srednjim školama Kantona Sarajevo prikazani su tabelarno i deskriptivno.

Tabela 1. Deskriptivni podaci o vannastavnim aktivnostima

Vrsta škole	Broj učenika	Broj uključenih učenika	Broj vannast. aktivnosti	Broj grupa	Sedmični fond sati	Godišnji fond sati
Osnovne škole	39526	24929 (63,1%)	1549	1880	1870	65489
Srednje škole	14730	7487 (50,8%)	531	545	607	20924
Ukupno	54256	32416 (59,7%)	2080	2425	2477	86413

Na osnovu podataka dobijenih od odgovornih osoba osnovnih i srednjih škola, javnih ustanova, s područja Kantona Sarajevo možemo konstatovati da se u okviru 65 osnovnih škola u školskoj 2022/2023. godini realizira 1549 različitih vannastavnih aktivnosti kojima je obuhvaćeno 24929 učenika, odnosno 63,1% učenika od prvog do devetog razreda. Godišnji fond sati vannastavnih aktivnosti, planiranih u školskoj 2022/2023. godini, u osnovnim školama je 65489 nastavnih sati. Analizirajući podatke o vrstama vannastavnih aktivnosti u sarajevskim osnovnim školama uočeno je da su učenici u razrednoj nastavi najviše uključeni u rad literarne i dramske sekcije dok su u predmetnoj nastavi učenici najviše uključeni u sportske vannastavne aktivnosti. Opterećenje učenika viših razreda sa 30 časova sedmično u velikoj mjeri određuje koliko mogu da se bave slobodnim aktivnostima.

U okviru 35 srednjih škola realizira se 531 vannastavna aktivnost kojim je obuhvaćeno 7487 učenika, odnosno 59,7%. Godišnji fond sati vannastavnih aktivnosti, planiranih u školskoj 2022/2023. godini, u srednjim školama je 20924 nastavnih sati.

Kada saberemo podatke iz osnovnih s podacima iz srednjih škola u Kantonu Sarajevo u tekućoj školskoj godini se realizira 2080 vannastavnih aktivnosti koje obuhvataju 32416 učenika što čini 59,7% ukupnog broja učenika osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo uz napomenu da je taj broj realno nešto niži iz prostog razloga što pojedini učenici učestvuju u radu više vannastavnih aktivnosti. Godišnji fond sati vannastavnih aktivnosti, planiranih u školskoj 2022/2023. godini, je 86413 nastavnih sati.

Tabela 2. Najzastupljenije vannastavne aktivnosti

Osnovne škole	Broj aktivnosti	Srednje škole	Broj aktivnosti
Likovna sekcija	93	Odbojkaška sekcija	28
Ekološka sekcija	62	Ekološka sekcija	19
Recitatorska sekcija	57	Fudbalska sekcija	16
Odbojkaška sekcija	57	Atletska sekcija	15
Dramska sekcija	54	CIVITAS	15
Dramsko-recitatorska sekcija	51	Novinarska sekcija	15
Prva pomoć	46	Dramska sekcija	14
Hor	45	Košarkaška sekcija	14
Ritmička sekcija	43	Informatička sekcija	14
Saobraćajna sekcija	44	Šahovska sekcija	11
Literarna sekcija	40	Likovna sekcija	10
Tehnička sekcija	36	Literarna sekcija	10
Informatička sekcija	33	Hor	9
CIVITAS	32	Historijska sekcija	8
Historijska sekcija	33	Debatni klub	7
Novinarska sekcija	29	Prva pomoć	7
Foklorna sekcija	25	Sportska sekcija	7
Košarkaška sekcija	25	Prva pomoć	7
Mali hor	24	Dramsko-recitatorska sekcija	6
Šahovska sekcija	23	Recitatorska sekcija	6

Uključenost učenika s teškoćama u vannastavnim aktivnostima

Sljedeći zadatak predmetnog istraživanja je podrazumijevao analizu nivoa uključenosti učenika s teškoćama u razvoju u vannastavne aktivnosti u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo. Dobijeni podaci o broju učenika s teškoćama i nazivu vannastavnih aktivnosti u koje su uključeni prikazani su tabelarno i deskriptivno.

Tabela 3. Deskriptivni podaci o učešću učenika s teškoćama u razvoju u vannastavnim aktivnostima

Vrsta škole	Broj učenika s teškoćama	Uključeni u vannastavne aktivnosti		Broj vannastavnih aktivnosti
		f	%	
Osnovne škole	972	430	44,2	172
Srednje škole	205	54	26,3	37
Ukupno	1177	484	41,1	209

Prema podacima dobijenim od odgovornih osoba osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo prikazanih u tabeli 3. redovne osnovne škole pohađa 972, a srednje 205 učenika s teškoćama u razvoju što ukupno čini 1177 učenika na oba nivoa preduniverzitetskog obrazovanja.

Od ukupnog broja učenika s teškoćama u osnovnim školama njih 430 ili 44,2% je uključeno u neki oblik vannastavne aktivnosti, dok je u srednjim školama uključeno 54 ili 26,3% učenika.

Učenici s teškoćama u razvoju su uključeni u 209 različitih vannastavnih aktivnosti od kojih su najzastupljenije Hor, Likovna, Dramska i Ekološka sekcija. U tabeli 3., zbog preglednosti, je prikazan popis najučestalijih vannastavnih aktivnosti u osnovnim i srednjim školama dok su ostalih 187 zastupljene samo u jednoj ili dvije škole.

Tabela 4. Deskriptivni podaci o najzastupljenijim vannastavnim aktivnostima

Naziv vannastavne aktivnosti	Br. aktivnosti	Naziv vannastavne aktivnosti	Br. aktivnosti	Naziv vannastavne aktivnosti	Br. aktivnosti
Hor	24	Bibliotekarska sekcija	2	Čuvari tradicije	1
Likovna sekcija	19	Informatička sekcija	2	Debatna sekcija	1
Dramska sekcija	14	Modelarsko-maketarska sekcija	2	Društveno korisno učenje	1
Ekološka sekcija	13	WEB sekcija	2	English club	1
Ritmička sekcija	8	Atletika	2	Gorani	1

Naziv vannastavne aktivnosti	Br. aktivnosti	Naziv vannastavne aktivnosti	Br. aktivnosti	Naziv vannastavne aktivnosti	Br. aktivnosti
Dramsko recitatorska	8	Fudbalska sekcija	2	Ikre	1
Recitatorska sekcija	7	Prva pomoć	2	Kaligrafska sekcija	1
Folklor	6	CIVITAS	2	Klub Kur'ana	1
Odbojkaška sekcija	6	e-Twinning	2	Klub mladih čitalaca	1
Hor i orkestar	5	Saobraćajna sekcija	2	Klub učenja bos. jezika	1
Historijska sekcija	5	U svijetu bajke	1	Mali kuhari	1
Planinarska sekcija	5	Kulturno umjetničko stvaralaštvo	1	Moj prvi engleski rječnik	1
Plesna sekcija	4	Sekcija stvaralaštva	1	Mladi zadrugari	1
Mali kreativci	4	Mali istraživači	1	Muzička radionica	1
Literarna sekcija	3	Mladi tehničari	1	Napravi sam	1
Literarno-novinarska	3	Maštamo i stvaramo	1	Novinarska sekcija	1
Klub čitalaca	3	Fotografija, dizajn i marketing	1	Novinarska sekcija na engleskom jeziku	1
Tehnička sekcija	3	Mali matematičari	1	Njega i zaštita životinja	1
Kreativna radionica	3	Mladi biolozi	1	Sekcija stranih jezika	1
Košarkaška sekcija	3	Streljaštvo	1	STEAM sekcija	1
Sportska sekcija	3	Šahovska sekcija	1	Vez i šivanje	1
Stoni tenis	3	Gimnastika	1	Zdrava ishrana	1
Muzička sekcija	2	Cvječarska sekcija	1		

Unapređenje vannastavnih aktivnosti

Koristeći se Google obrascem kreiranim od strane Instituta odgovorne osobe ispred osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo su dostavile prijedloge i sugestije za unapređenje vannastavnih aktivnosti za sve učenike. Analizirali smo sve pristigle prijedloge i sugestije i u nastavku rada su navedeni najznačajniji za unapređenje vannastavnih aktivnosti za sve učenike s posebnim osvrtom na učenike s teškoćama u razvoju.

- Na prvom mjestu zadovoljiti osnovne potrebe učenika, potrebe za toplinom, ljubavlju, sigurnošću, neophodne za kvalitetniji rast i psiho-socijalni i emocionalni razvoj učenika u sticanju kompetencija koje će doprinijeti efikasnijem usvajanju akademskih i socijalnih vještina, potpunijoj socijalizaciji i integraciji učenika s teškoćama u razvoju u školama i društvu;
- Potrebno je raditi na promociji važnosti uključenosti svih učenika u vannastavne aktivnosti. Informisati učenike na početku školske godine koje se vannastavne aktivnosti realizuju u školi, te ispitati mišljenje i zainteresiranost učenika za uvođenje novih oblika vannastavnih aktivnosti;
- Obezbijediti raznovrsnije vannastavne aktivnosti za učenike s teškoćama u razvoju što značajnije doprinosi usvajanju akademskih vještina, kognitivnih i motoričkih kompetencija te uspješnijoj socijalizaciji učenika;
- Poboljšati resurse škola za kvalitetniju realizaciju vannastavnih sadržaja, adaptaciju prostora (unutar škole i dvorišta / parka s adekvatnim mobilijarom), obezbijediti dodatnu opremu i pomagala;
- Planirati posjete i druženja učenika sarajevskih osnovnih i srednjih škola centrima specijaliziranim za pojedine vrste teškoće;
- Animirati i uključiti veći broj učenika s teškoćama u realizaciju školskih priredbi i aktivnosti u sklopu odjeljenja kroz vannastavne aktivnosti s ciljem kvalitetnog i kreativnog provođenja slobodnog vremena;
- Umrežiti škole na nivou općine/kantona u pogledu realizacije istih ili sličnih vannastavnih aktivnosti, kao i obezbijediti veći broj projekata koji će omogućiti bolja materijalno-tehnička sredstva za njihovu realizaciju;
- S obzirom na sve složenije razvojne teškoće učenika koji se upisuju u redovne škole prilagoditi i oformiti dodatne vannastavne aktivnosti u koje bi se moglo uključiti veći broj učenika i na pedagoškim kartonima obavezno upisivati u koje vannastavne aktivnosti su učenici bili uključeni, tj. koje su im jače strane i sklonosti;
- Potreban je veći fond raspoloživih sati za slobodne aktivnosti. Zbog opterećenja nastavnika škola ima brojne poteškoće prilikom organiziranja slobodnih aktivnosti u okviru 40-satne sedmične strukture;
- Osmisliti adekvatan način za prevazilaženje problema s pronalaženjem slobodnih termina za vannastavne aktivnosti jer često zbog nastavnih obaveza, praktične nastave za učenike srednjih škola, prostornih teškoća, gradskog prevoza, nedostatka materijalnih sredstava i sl. učenici nisu u mogućnosti uključiti se u vannastavnu aktivnost kojom bi se željeli baviti.
- Organizirati dan vannastavnih aktivnosti unutar škole kako bi učenici stekli bolji uvid u rad sekcija i aktivnosti koje iste provode, što bi moglo dovesti do veće uključenosti učenika;

- Organizirati interesni kolektiv učenika kao vid organiziranja vannastavnih aktivnosti. Npr. u okviru muzičke sekcije može se formirati više interesnih grupa, tako da jedna grupa može sakupljati stare instrumente koji se više ne upotrebljavaju, a posjeduju muzičku vrijednost; druga grupa notno zapisivati pjesme koje treba sačuvati od zaborava; treća grupa organizirati muzičko takmičenje...;
- Nastavak rada na promociji vannastavnih aktivnosti i uključivanja što većeg broja učenika u rad sekcija. Nastaviti raditi na promociji primjera dobre prakse i učeničkih uspjeha u okviru sekcija kao mogući motiv ostalim učenicima;
- Dobra organizacija rada u školi, uspješna komunikacija i razmjena ideja među aktivima u školi, mogućnost planiranja vannastavnih aktivnosti kroz četrdesetčasovnu sedmicu za svakog nastavnika;
- Prilagoditi vannastavne aktivnosti interesima i željama učenika, služiti se raznovrsnim aktivnostima (oblici i metode), veća inkluzivnost vannastavnih sekcija;
- Na zabavan način učenicima približiti važnost učešća u vannastavnim aktivnostima u kojim učenici na kreativan i stvaralački način proširuju svoja znanja i stiču nove vještine i iskustva, druže se s vršnjacima te kvalitetno provode svoje slobodno vrijeme;
- Obogatiti vannastavne aktivnosti planiranjem i realizacijom posjeta i drugih aktivnosti u suradnji s lokalnom i širom društvenom zajednicom;
- Učenicima bi značilo da imaju priliku da više učestvuju u vannastavnim aktivnostima koje bi privukle njihovu pažnju, poput folklora, bibliotekarske sekcije, sekcije iz tehničke kulture, gdje bi se mogli izraziti na kreativan način i pokazati svoju vrijednost, ukoliko bi se prepoznala potreba za istim i bila omogućena određena sredstva za izvođenje istih u prostorijama škole;
- Nagrade za uspješne učenike i nastavnike, bogatiji i raznovrsniji sadržaj vanškolskih aktivnosti organiziran od strane institucija i kulturnih ustanova za djecu;
- Uvođenje novih sekcija u skladu s interesovanjima učenika; korištenje resursa iz lokalne zajednice u radu sekcija i suradnja među sekcijama;
- Povećati broj sportskih sekcija u razrednoj i predmetnoj nastavi u koju bi se uključili i učenici koji žele da se rekreativno bave određenim sportovima, a ne samo učenici koji idu na takmičenja;
- Uključenost učenika koji pohađaju vannastavne aktivnosti (sekcija) u rad lokalne zajednice (što je moguće kroz planiranje većeg broja sati, bolje planiranje rasporeda rada sekcija, mogućnost realizacije sekcija vikendima ili na dvosatima bez nužnog zadovoljenja forme u sedmičnim terminima).

ZAKLJUČAK

Učešćem u vannastavnim aktivnostima učenici na kreativan i stvaralački način proširuju svoja znanja i stiču nove vještine i iskustva, druže se s vršnjacima te kvalitetno provode svoje slobodno vrijeme. Rezultati analize vannastavnih aktivnosti u osnovnim i srednjim školama Kantona Sarajevo ukazuju na širok spektar ponude različitih oblika vannastavnih aktivnosti, kojima nastavnici potiču sve učenike, pa tako i učenike s teškoćama u razvoju, na iskustveno učenje, razvoj sposobnosti i vještina u poticajnom okruženju organiziranog slobodnog vremena.

Ovim istraživanjem nastojalo se ispitati koje vannastavne aktivnosti se realiziraju u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo, koji broj učenika je uključen te da li su i u kojoj mjeri učenici s teškoćama u razvoju uključeni u iste. Željeli smo dati odgovor u kojoj mjeri su učenici s teškoćama u razvoju uključeni u vannastavne aktivnosti te koji su to oblici aktivnosti.

Rezultati istraživanja su pokazali da je veliki broj vannastavnih aktivnosti u školama koje nisu prilagođene niti dostupne djeci s teškoćama u razvoju. Realno, neke od njih je moguće prilagoditi, neke ne. Razlozi su mnogobrojni, jedan od najistaknutijih je svakako zdravstveno stanje djeteta kao i vrsta i stepen teškoće koja ne pruža mogućnost djetetu da se bavi željenom aktivnošću. Preporuka je da se djeci s teškoćama u razvoju omogući kako aktivno tako i pasivno učešće u vannastavnim aktivnostima, svakako u skladu s djetetovim mogućnostima. Dobrobiti su višestruke na emocionalnom i socijalnom planu, jer druženje s vršnjacima i osjećaj pripadnosti doprinosi boljem i uspješnijem funkcionisanju djeteta s teškoćama u razvoju.

Iako škole potiču i nude aktivnosti učenicima s teškoćama, sredstva i resursi nisu u potpunosti dostupni ili prikladni s obzirom na sredstva i resurse koji su im dostupni (Castellary-Lopez i sar., 2023). Prema istraživanju koje su proveli Agran i saradnici (2017) mali broj učenika s teškoćama uključen je u vannastavne aktivnosti, roditelji i nisu previše insistirali na njihovom uključivanju dok nastavno osoblje smatra da su te aktivnosti izuzetno korisne za učenika s teškoćama u razvoju.

Buduća istraživanja o kvantitetu i kvalitetu uključenosti učenika s teškoćama i njihov kontinuitet neophodna su s ciljem unapređenja kvaliteta života djece i učenika s teškoćama u razvoju.

LITERATURA

1. Agran, M., Wojcik, A., Cain, I., Thoma, C., Achola, E., Austin, K. M., Nixon, C. A., & Tamura, R. B. (2017). Participation of Students with Intellectual and Developmental Disabilities in Extracurricular Activities: Does Inclusion End at 3:00? *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 52(1), 3–12. <https://www.jstor.org/stable/26420371>

2. Antovska, A., Kostov, B. (2016) Teachers, Students and Extracurricular Activities in Primary Education, *Internatonal Journal of Cognitve Research in Science, Engeneerng and Education, (IJCRSEE) Vol.4, Issue1*: The Association for development of science, engineering and education.
3. Brooks, BA., Floyd, F., Robins, DL., Chan, WY. (2015) Extracurricular activities and the development of social skills in children with intellectual and specific learning disabilities. *J Intellect Disabil Res.* Jul;59(7):678-87. doi: 10.1111/jir.12171. Epub 2014 Nov 17. PMID: 25400206.
4. Castellary-Lopez, M., Figueredo-Canosa, V., Munoz-Munoz, J.R., Ortiz-Jimenez, L. (2023). Participation of Students with Special Educational Needs (SEN) in Extra-curricular Activities in Compulsory Education. *Educ. Sci.* 13, 383. <https://doi.org/10.3390/educsci13040383>.
5. Evans, T., Bellon, M., Matthews, B., (2017) Leisure as a human right: an exploration of people with disabilities' perceptions of leisure, arts and recreation participati-on through Australian Community Access Services. *Annals of Leisure Research [online]*, 20 (3).
6. Fernandez, Y., Ziviani, J., Cuskelly, M., Colquhoun, R., Jones, F. (2018) Participation in Community Leisure Programs: Experiences and Perspectives of Children with Developmental Difficulties and Their Parents. *Leisure Sciences [online]*, 40 (3).
7. Hodge, N. i Runswick-Cole, K. (2013) 'They never pass me the ball': exposing ableism through the leisure experiences of disabled children, young people and their families. *Children's Geographies [online]*, 11 (3).
8. Mactavish, J., Schleien, S. (1998) Playing together growing together: Parents' perspectives on the benefits of family recreation in families that include children with a developmental disability. *Therapeutic Recreation Journal [online]*, 32 (3).
9. Maltar Okun, T., Doutlik, K. (2021). Uključenost učenika s teškoćama u razvoju u osnovnoškolske izvannastavne aktivnosti. U: Sabljar, M., Šulentić Begić, J. & Ileš, T. (ur.) 1. Međunarodna umjetnička i znanstvena konferencija "Osobe s invaliditetom u umjetnosti, znanosti, odgoju i obrazovanju". Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. (Zbornik radova s konferencije).
10. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2011). Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Zagreb: GIPA.
11. Prela, V. (2020). Vannastavne aktivnosti u školskom kurikulumu. Diplomski rad. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
12. Previšić, V. (2000). Slobodno vrijeme između pedagogijske teorije i odgojne prakse. U: Napredak 141 (4). Zagreb: Hrvatski pedagoško- književni zbor, 403-410.
13. Puževski, V. (2000). Svjedočanstvo o pokušajima brige o slobodnom vremenu u našim školama. U: Napredak 141 (4) 430-440. Zagreb.

14. Rosić, V. (2005). Slobodno vrijeme -slobodne aktivnosti. Rijeka: Biblioteka Educa.
15. Sekhri, A. (2019). Participation in Extracurricular Activities: A Boon for Children with Special Needs. *Journal on Educational Psychology*. v12. n4. p37-44.
16. Sivan, A. (2006) Leisure and education. U: Rojek, C., Shaw, S. M., Veal, A. J., ur., *A handbook of leisure studies*. New York: Palgrave Macmillan, str. 433–447.
17. Šiljković, Ž., Rajić, V., Bertić, D. (2007). Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti. U: *Odgojne znanosti* 9 (2) 113-145. Zagreb.